

УДК 007 : 304 : 659.3

ВПЛИВ ЗМК НА ФОРМУВАННЯ ПРАВОСВІДОМОСТІ МОЛОДІ В УКРАЇНІ

Наталія Санакоєва

*Запорізький національний університет,
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, 69600, Україна, e-mail: n_sanakoyeva@ukr.net*

Дмитро Санакоєв

*Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ,
пр-т Гагаріна, 26, Дніпропетровськ, 49005, Україна, e-mail: d_sanakoyev@ukr.net*

У статті, на підставі аналізу складників негативного впливу ЗМК на формування правосвідомості молоді запропоновано заходи щодо протидії розповсюдженню деструктивного впливу ЗМІ та методи налагодження співпраці між ЗМІ та правоохоронними органами.

Ключові слова: засоби масової комунікації; засоби масової інформації; правосвідомість; емоційний резонанс; хвилювання; тривога; рівень довіри; агресія.

Упродовж двох останніх десятиліть в Україні відбувається неспинний процес трансформації масової свідомості під впливом штучно сформованої засобами масової інформації медіакультури. Найбільш активно цей процес відбувається у молодіжному сегменті суспільства.

Учені різних галузей знань констатують вагомий вплив ЗМК на зниження рівня моральності та законослухняності української молоді. Серед основних причин виділяють панування подвійних стандартів у суспільній свідомості та відверту пропаганду насилля, жорстокості, свавілля й кримінальної романтики в засобах масової інформації.

Так, дослідження механізмів впливу засобів масової інформації на формування світогляду особистості відбувається у різних наукових площинах: соціологічній (О.В. Волянська, Б.І. Мотузенко), політологічній (О.С. Денисова, Д.Р. Дуцик, В.П. Зінчук, Д.В. Яковлев), психологічній (Ю.Б.Ірхін, О.С. Ісаєнко, О.С. Кордобовський, В.Пілецький, О.Пітик), соціально-комунікаційній (І.Р. Боднар, Т.О.Дейнегіна, А.І. Марущак, В.В. Різун), педагогічній (О.П. Лящ, Ю.В. Максимчук, С.І. Шандрук), юридичній (О.М.Гумін, М.Егорова, Ю.Калиновський, О.Напиральська, А.Ткачук, А.Токарська).

Актуальність нашого дослідження зумовлена необхідністю розв'язання таких завдань: з'ясувати роль ЗМК та ЗМІ у формуванні правосвідомості молоді; визначити найвпливовіші канали передачі масової інформації для українсь-

кої молоді; проаналізувати складники негативного впливу ЗМК на формування правосвідомості молоді; запропонувати заходи щодо протидії розповсюдження деструктивного впливу ЗМІ та методи налагодження співпраці між ЗМІ та правоохоронними структурами.

Метою статті є дослідити вплив ЗМК на правосвідомість сучасної молоді в Україні та визначити шляхи оптимізації співпраці ЗМІ із правоохоронними структурами.

Правосвідомість молоді — це сукупність правових поглядів, що виражають ставлення осіб віком від 14 до 35 років до чинного права, його мети, завдань, способів та методів регулювання, до оцінки правомірності його норми та уявлення про майбутню правову систему та окремі її норми [6, с. 289]. Правосвідомість впливає на процес державотворення, на реалізацію права та виконання його приписів адресатами. Побудова демократичної, соціальної, правової держави і відповідного громадянського суспільства неможлива без підвищення її рівня. Правосвідомість молоді більш схильна до деформацій у порівнянні з правосвідомістю зрілих людей, через такі специфічні риси, як імпульсивність, наївний ідеалізм, прагнення до справедливості, максимальне сприйняття інновацій і зовнішніх впливів, рухливість, нестійкість, домінування емоційного над раціональним. Українській молоді в певній мірі властивий правовий інфантилізм та правовий дилетантизм, безсистемність правових знань. Найбільш небезпечною формою деформації правосвідомості молоді є правовий нігілізм, що виявляється в байдужому чи зневажливому ставленні до права, закону і правопорядку. Він обумовлений такими негативними соціально-психологічними рисами як недосвідченість, соціальна апатія, конформізм, агресивність, відмова від традиційних моральних і культурних цінностей тощо. Цьому сприяє романтизація злочинного світу в кінематографі, художній літературі, ЗМІ, які підкреслюють силу криміналітету, його зв'язок із політикою [6, с. 289-291].

Із метою визначення найвпливовіших каналів ЗМК, ми звернулись до даних всеукраїнського соціологічного дослідження «Сучасна молодь України», проведеного Інститутом Горшеніна з 1 по 20 березня 2013 року [5]. Результати дослідження вказують на те, що важливим каналом комунікації для сучасної молоді є Інтернет (69,4%) та соціальні мережі. Телебаченню надають перевагу 62,5%, бесідам з людьми — 23,6%, друкованим ЗМІ — 13,8%, радіо — 6,3% опитаних [5]. Отже, найвпливовішими каналами масової комунікації для нашої молоді є Інтернет та телебачення.

Згідно дослідження Індустріального телевізійного комітету України за січень-серпень 2013 року, серед десяти телеканалів-лідерів опинилися такі: Інтер, 1+1, Телеканал Україна, СТБ, ICTV, Новий канал, НТН, 2+2, ОРТ, К1 (міста 50+ вік 18+; міста 50+ вік 14-49; міста 50+ вік 18-54) [8].

Топ-програми серед інформаційних (міста 50+ вік 18+; міста 50+ вік 14-49; міста 50+ вік 18-54): Подробности («Інтер»), ТСН (1+1), Вікна-новини (СТБ), Говорить Україна («Україна»), События («Україна») [9]. Серед програм, що формують правосвідомість громадян — «Суд іде» [9].

У Моніторингу політичних новин за червень 2013 року тематика новин розподілилась так: внутрішня державна політика, діяльність державних органів (20,2%); соціальна сфера (прошарки, групи, соціальний захист) (10,2%); міжнародна політика, міжнародні відносини (9,3%); катастрофи, аварії (11,5%); економіка, фінанси (3,9%); природне середовище, проблеми екології (12,4%); осві-

та, культура, релігія, історія (9,3%); злочинність (8,3%); здоров'я (4,1%); розваги (3,0%); спорт (4,8%); інше (1,7%); реформи в Україні (0,2%); тероризм (0,07%); боротьба з корупцією (0,07%); армія (0,8%) [4].

На сьогодні констатуємо насиченість вітчизняних ЗМІ негативним емоційним контекстом, у тому числі агресивністю, жорстокістю. Так, темам, що викликають негативний емоційний резонанс (катастрофи, аварії — 11,5% та злочинність — 8,3%), присвячено 19,8% ефірного часу. Наприклад, у ТСН («1+1») маємо такі сюжети відповідної тематики: «1. На Житомирщині пожежники приїхали на виклик п'яними. 2. У Полтаві мати викинула немовля прямо на смітник. 3. У вбивстві дворічного сина звинувачують жінку на Одещині. 4. Маршрутка попала у ДТП на Черкащині, постраждало майже два десятки пасажирів. 5. Село на Прикарпатті бунтує проти дій ДАІ» (ТСН, 27.09.2013). «1. На дніпропетровському автовокзалі попкорн став причиною пожежі. 2. Південний захід Пакистану пережив ще один потужний землетрус. 3. На Березняках знайшли мертвого чоловіка з кулею в голові. 4. У Запоріжжі пара закоханих опинилась під колесами потягу. 5. Внаслідок жахливої ДТП загинуло 5 людей» (ТСН, 28.09.2013). На офіційному сайті ТСН у рубриці «Чорна хроніка» також домінує риторика страху: «1. Китаєць забив до смерті об асфальт 2-річного малюка за місце на парковці. 2. Двох дівчаток розчавило у пральній машинці, в яку вони залізли погратись. 3. Чоловік бив 6-місячною донькою об підлогу після сварки з дружиною. 4. Двоє підлітків порізали матір мечем і вирішили з'їсти її печінку. 5. Батьки забили доньку і відрубали голову її хлопцеві заради честі» (30.09.2013).

Телеканал Інтер, «Подробности» (ранкові випуски 30.09.2013): «1. Во Львовской академии искусств произошел взрыв. 2. В Луганске сожгли машину активиста «Дорожного контроля». 3. Сегодня будут судить милиционеров, «потерявших» Мельника. 4. В Днепропетровске горел ангар. 5. В Полтаве в мусорнике нашли младенца». У підсумковому випуску така тематика не є домінантною. На сайті у рубриці «Кримінал» за 30.09.2013 маємо такі новини: «1. В Днепропетровске осудили медсестру, залечившую ребенка до ожогов. 2. Киевские милиционеры дубинкой выбивали признания у пенсионерки. 3. Милиционеру грозит 8 лет тюрьмы за ДТП, в котором погибла беременная женщина. 4. Суд перенес заседание по делу милиционеров, упустивших Мельника». Слушною є думка Ю.Ірхіна, що «одним із проявів суто антисоціального протесту в сучасному українському суспільстві ... є протест проти наявності в суспільстві інституту правоохорони. Найбільш яскраво це проявляється в ганебній політиці паплюження іміджу органів внутрішніх справ України та спотворення реального бачення пересічною людиною образу правоохоронця, зокрема, цинічного викривлення рівня довіри населення до міліції» [3, с. 81].

Випуски новин «События» (ТРК «Україна») підтверджують окреслену тенденцію. Так, сюжетом «Смертельный интим» розпочався випуск 28.09.2013. Актуальними 30.09.2013 виявились такі новини: «1. В Тернополе машина насмерть сбита девушку. 2. Сегодня судили милиционеров, которые упустили Петра Мельника».

Соціологічні дослідження сьогодні констатують, що більшість громадян отримують інформацію про міліцію та її підрозділи не з власного досвіду, досвіду близьких, а з преси, телебачення та Інтернету. Проаналізувавши випуски новин на означених каналах, можемо стверджувати, що через гонитву журналістів за скандалами й трагедіями більшість міліцейських новин в інформаційно-

му просторі стосуються зловживань у правоохоронних органах, корупції, недбалості, помилок керівництва і т. д. Наслідком є зниження рівня довіри населення до міліції. Такий емоційний контекст формує різні несвідомі страхи та протестні настрої зокрема й перед органами влади та правопорядку.

Випуски новин на телеканалі СТБ відрізняються від інших вибором тем: «1. Кличко вклали в школу провінційного міста мільйон гривень. 2. 33-річний офіцер віддав зібрані на його онколікування гроші дитячій лікарні. 3. У ПінчукАртЦентрі показали картини Дарини Безкостої, народжені болем. 4. Донецький театр показав оперу Вагнера «Летючий голландець» 5. В Індії люди загинули під уламками власного будинку» («Вікна», 27.09.2013).

Серед програм на всеукраїнських телеканалах, що формують правосвідомість глядачів, відзначимо проекти «Судові справи» (Інтер) та «Кримінальні справи» (НТН). За словами творців, мета програми — повідомити аудиторії практичні знання про те, як виконується правосуддя, як слід поводитися у конфліктних ситуаціях. Суддя при цьому прагне, щоб всі учасники процесу та телеглядачі зрозуміли сенс закону та переконалися у справедливості вироку.

Проте, наголошуємо на можливості різновекторного сприйняття програм, що висвітлюють особливості правотворчої, правотлумачної та правозастосовної діяльності. Так, програма «Легенди карного розшуку» (НТН), розповідаючи про гучні кримінальні справи Києва 40-х-50-х років, відомих бандитів і слідчих карного розшуку, оперативних співробітників, експертів-криміналістів, може і популяризувати серед молоді ці юридичні професії, і романтизувати образ злочинців.

«Надзвичайні новини», «Факти» (ICTV), «Свідок», «Головний свідок» (НТН) мають репортерський характер, акцентуючи увагу глядача на конкретних подіях і злочинах. Проте, різновекторність емоційного контексту властива і цим програмам.

У випусках новин часто крупним планом показують жертв злочинів із їх травмами і ранами, тіла загиблих, що без грамотного юридичного пояснення може створити враження розгулу злочинності та слабкості органів правопорядку і спровокувати почуття тривоги, страху та навіть агресії. Емоційний контекст інформації, переданої різними ЗМК, на жаль, не сприяє швидшому засвоєнню правових відомостей і методів вирішення правових проблем, а навпаки, створює настрої безвиході, страху, дискомфорту.

Виділяють такі способи негативного впливу на суспільну свідомість, що формують або підвищену агресивність до оточуючих, або, навпаки, духовну черствість, несприйнятливості до чужого болю: зайво деталізована демонстрація насильницьких актів розправи над жертвами злочинів; навмисне акцентування уваги аудиторії на жорстоких насильницьких діях як нормі повсякденного життя; створення образу супергероя, що нехтує вибором засобів для досягнення поставленої мети; стирання межі між моральним і аморальним в міжособистісних стосунках. Засоби масової інформації повинні виховувати, передусім, повагу до закону, формувати позитивний образ представника закону.

Сучасними кримінологами та кримінальними психологами дедалі частіше фіксуються випадки невмотивованої агресивно-насильницької поведінки серед юнаків і підлітків. При цьому, у переважній більшості випадків невмотивована агресія щільно межує з суто злочинною поведінкою. Так, телеканалом «Україна», у мережі Інтернет, в межах програми «Говорит Україна» проведено

опитування щодо причин підліткової злочинності. Відповіді розподілилися так: 1. Насилля у родині. 2. Підліткові угруповання. 3. ЗМІ [10]. ЗМІ, як чинник деформації правосвідомості молоді, посів третю позицію. Проте, надмірна увага до кримінальної тематики («Я убила свого отчима» 30.09.2013, «Смертельное ДТП в Ильичевске: скорая и мотоцикл» 23.09.2013, «Моя дочь повесилась из-за любви» 18.09.2013) та негативне ставлення громадськості до міліції («Моего мужа убили в милиции» 26.09.2013) є і у випусках новин на цьому телеканалі.

На сьогодні актуальним є пошук оптимальних методів взаємодії ЗМІ та правоохоронних органів. Досліджуючи конфліктну основу масової комунікації ЗМК та правоохоронних органів, А.Токарська виділила її основні вектори [7, с. 160-163]. Правоохоронні органи — до ЗМК: незаконність використання джерел інформації; використання правової інформації як інструменту кон'юнктури, засобу привернення уваги читача і збільшення тиражів видань; порушення таємниці особистого життя жертв злочинів; використання неперевічених фактів, неточної інформації; підкупи журналістів; поява тенденційних матеріалів на замовлення; намагання опонувати керівникам влади через критику правоохоронних органів; порушення таємниці слідства унаслідок журналістського розслідування; неволодіння необхідним обсягом правових знань журналістами; висловлення некомпетентних суджень та оцінок про роботу, створення негативних стереотипів у населення; зловживання свободою слова, «отримання» інформації.

ЗМК — до правоохоронних органів: закритість, непрозорість діяльності правоохоронних органів, надмірна засекреченість; поліцейський нагляд за діяльністю ЗМІ; утиски свободи слова через економічні важелі; докори у неефективності роботи правоохоронних органів; неприйнятність критики дій органів правопорядку (корумпованість, непрофесіоналізм та ін.); порушення права на опонування владі, якого нібито не допускають органи правопорядку (перевірки, контроль тощо); несприйняття звинувачення у бездіяльності працівників органів правопорядку; критика рівня освіченості, культури поведінки, моральності судів, міліції, прокуратури тощо [7, с. 160-163].

17 вересня в Україні стартував спільний проект МВС та Координатора проектів ОБСЄ в Україні «Подальше сприяння вдосконаленню практики взаємодії між правоохоронними органами та працівниками ЗМІ», мета якого — навчити українських правоохоронців співпрацювати з журналістами [1]. Експерти виділили дві основні стратегії спілкування між правоохоронними органами та журналістами: реагування та проактивність. Стратегія реагування передбачає відповіді на інформаційні запити та спростування недостовірної інформації, яка з'явилась у ЗМІ. Відповідно до проактивної моделі, прес-секретарі мають оперативно повідомляти журналістам про успіхи міліції, їхні героїчні вчинки та успішні операції. Експерти наголосили, що комунікація зі ЗМІ має бути проактивною. Також покращить роботу міліціонерів-комунікаторів і робота у форматах прес-конференцій, брифінгів, круглих столів та у соціальних мережах. Швидкість надходження повідомлень від правоохоронних органів має конкурувати зі швидкістю поширення інформації в соціальних мережах. Для плідної співпраці слід поважати взаємні потреби: журналістів — в інформації, а міліції — у збереженні таємниці слідства.

Вважаємо, що на сьогодні проактивна стратегія комунікації міліції у соціальних мережах є одним із важливих чинників впливу на формування правос-

відомості молоді, адже Інтернет разом із телебаченням є каналами-лідерами поширення інформації для означеної вікової категорії. Відсутність злагоджених правових механізмів впливу на інформацію, що представлена в комп'ютерних мережах, дозволяє розміщувати тут матеріали з елементами насильства, рецепти виробництва наркотичних і вибухових речовин тощо [2, с. 250-253]. Пошук методів контролю мережевої масової комунікації і визначення рівня її впливу на правосвідомість молоді — це перспектива подальших наукових досліджень.

Спостереження показують, що багато сучасних вітчизняних ЗМІ не мають обґрунтованої інформаційної концепції в подачі правового матеріалу та висвітленні діяльності правоохоронних органів. Доречним було б переглянути стратегії взаємодії ЗМІ із органами правопорядку. Сьогодні маємо необхідність у: висвітленні діяльності міліції із припинення різних злочинів; здійсненні інформаційної підтримки населення про профілактику правопорушень, особливо серед молоді і підлітків, боротьбу зі злочинами, корупцією, організованою злочинністю; створенні циклу постійних правових радіо- та телепередач із правової тематики та створення рубрик у друкованих виданнях.

1. Білаш В. Спецоперація «порозуміння». Журналісти міліціонерам не вороги / В.Білаш [Електронний ресурс] режим доступу: <http://www.telekritika.ua/profesija/2013-09-24/86110>
2. Винарик Л. С. Информатизация в аспекте социальной трансформации общества / Л. С. Винарик. — Донецк: ИЭП, 2004. — 271 с.
3. Ірхін Ю.Б. Вплив засобів масової інформації на формування злочинної поведінки молоді / Ю.Б. Ірхін // Проблеми загальної та педагогічної психології. — Т. XIV, Ч.4. — С.78-88.
4. Моніторинг політичних новин за червень 2013 року [Електронний ресурс] режим доступу: http://aup.com.ua/?cat=monitoring&subcat=press_0212&menu=September
5. Сучасна молодь України [Електронний ресурс] режим доступу: http://institute.gorshenin.ua/researches/122_sovremennaya_molodezh_ukraini.html
6. Ткачук А. Правосвідомість молоді як системоутворюючий фактор правової демократичної держави / А.Ткачук // Альманах права. Основоположні принципи права як його ціннісні виміри. Випуск 3. — К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2012. — №3. — С.288-292.
7. Токарська А. Засоби масової комунікації як фактор удосконалення правової комунікативної діяльності / А.Токарська // Теле- та радіожурналістика. — 2010. — Вип. 9. Ч. 2. — С. 158–164.
8. Топ-канали [Електронний ресурс] режим доступу: <http://itk.ua/ua/page/share/>
9. Топ-програми [Електронний ресурс] режим доступу: <http://itk.ua/ua/page/topprograms/>
10. <http://govoryt-ukraina.tv/>

**THE IMPACT OF MASS MEDIA ON YOUTH LEGAL AWARENESS
IN UKRAINE****Natalia Sanakoyeva**Zaporizhzhya National University,
Zhukovsky street, 66-A, Zaporizhzhya, 69600, Ukraine**E-mail:** n_sanakoyeva@ukr.net**Dmitry Sanakoyev**Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs,
Gagarin Avenue, 26, Dnipropetrovsk, 49005, Ukraine**E-mail:** d_sanakoyev@ukr.net

In the article proposed measures to counter the spread of the destructive influence of media and methods for establishing cooperation between the media and law enforcement.

Key words: mass communication, media, legal awareness, emotional resonance, excitement, anxiety, confidence, aggression.

**ВЛИЯНИЕ СМК НА ФОРМИРОВАНИЕ ПРАВОСОЗНАНИЯ
МОЛОДЕЖИ В УКРАИНЕ****Наталья Санакоева**Запорожский национальный университет,
ул. Жуковского, 66-А, Запорожье, 69600, Украина**E-mail:** n_sanakoyeva@ukr.net**Дмитрий Санакоев**Днепропетровский государственный университет внутренних дел,
пр-т Гагарина, 26, Днепропетровск, 49005, Украина**E-mail:** d_sanakoyev@ukr.net

В статье предложены меры противодействия распространению деструктивного влияния СМИ и методы установления сотрудничества между СМИ и правоохранительными органами.

Ключевые слова: средства массовой коммуникации, средства массовой информации; правосознание; эмоциональный резонанс; волнение; тревога, уровень доверия; агрессия.

Стаття надійшла до редколегії 04.10.2013

Прийнята до друку 14.10.2013